

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 288

Ağustos 2016

ANKARA – 2016

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:	<u>Sayfa</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Hititçe Metinlerde Geçen KUR ^{1D} <i>Hulana</i> -/ KUR ^{1D} SİG 'Yün Nehri Ülkesi' Üzerine Yeni Bir Değerlendirme Tepe	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: Timurlu Tarihine Dair Farsça Yeni Bir Kaynak: Zahîr-i Mar'aşî'nin <i>Müntahabü't-Tevârih</i> 'i	371
KUL, EYÜP: 1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı	395
TÜRKMEN, İLHAN: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1740'larda Belgrad'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	411
DEMİRYÜREK, MEHMET: İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu	439
EFE, AYLA: II. Mahmut'un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Bosna-Hersek'teki Osmanlı Mirasını Anlarken: Saraybosna Şer'iyye Sicillerinde İslam Dininin Kabulüne Dair Kayıtlar, 1800-1851.....	507
SÜME, MEHMET: Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Okruva Resmi	531
GÖLEN, ZAFER: Tanzimât Döneminde Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek Ormanlarını Korumaya Yönelik Çabaları	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: 1881 Sakız Depreminde Osmanlı Afet Yönetimi ve Vali Sadık Paşa'ya Yönelik Eleştiriler.....	573
KORKMAZ, TELLİ: Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi	619
Çeviriler:	
HASANOV, ZAUR (Çev.: Bağdagül Musa): İskitlere ve Türk-Moğol Halklarına Ait Aynı Gelenekler, Kültür ve Psikolojik Özellikler.....	639
Özetler	663
İngilizce Özetler	671
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları.....	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	682

II. MAHMUD'UN MAL-MÜLK SAYIMI: EVREŞE ÖRNEĞİ

AYLA EFE*

Giriş

Bu çalışma, “*Tanzimat-ı Hayriye’ye numune*” olmak üzere, Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarında başlanılan II. Mahmud sayımını konu edinmektedir. II. Mahmud’un iktidarının son yılında yapılan bu sayımla ilgili bugüne kadar ki bilgilerimiz “*tamamlanmadığı*” yönündeydi. Bu kabulün kaynağında dönemin resmi gazetesi Takvim-i Vekâyi’nin 5 Mart 1839 tarihli sayısında yayınlanan bir haber vardı.¹ Tahririni tamamlanamadığı ve gelecek seneye ertelendiğinin ilan edildiği bu haber, daha sonraki çalışmalarda referans kabul edilip aynen tekrar edilmiştir.² Tanzimat’ın 1840 yılından itibaren uygulanmaya başlamasıyla Sultan II. Mahmud’un bu sayımının akıbeti artık hiç sorgulanmamış yalnızca Tanzimat’ın bir ön hazırlığı olarak birkaç cümlelik değerlendirmelerde yer bulabilmiştir.³

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, aefe@anadolu.edu.tr

¹ Takvim-i Vekâyi de II. Mahmud sayımı ile ilgili bir dizi habere yer verilmiştir. Bunların ilki sayım kararının, 16 Cemaziyelevvel 1254/ 7 Ağustos 1838 tarih 169 sayılı nüshasında ilanı idi. Konuyla ilgili bir başka haberde 14 Ramazan 1254/12 Kasım 1838 tarih 174 numaralı nüshasında yayınlanmıştır. Bu haberde sayım memurları ve sayımın seyrine dair bazı bilgilere yer verildiği ve sayım memurlarının mallarını saklayanlara karşı uyarıldıkları görülür. 19 Zilhicce 1254/ 5 Mart 1839 117 sayılı nüshasında da sözü edilen ertelenme kararının “Mart ayının yaklaşması nedeniyle alındığı” bilgisi yayınlanmıştır. Takvim-i Vekâyi deki bu haberlerin kapsamlı bir özeti Reşat Kaynar da eserinde aynen vermiştir. Bkz: Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, 3. Baskı TTK, Ankara, 1991, s. 116-120.

² Dönemin olaylarını yazan Tarihçi Lütfi, Lütfi tarihinde “*tahrir-i emlak*” adıyla II. Mahmud sayımını ele almıştır. Bu yazıda Takvim-i Vekâyi de 7 Ağustos 1838 tarihinde yayınlanan teşebbüsâtı adliyye kararlarının bir özeti verilmiştir. Bkz: Ahmet Lütfi Efendi, *Vaka’nüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, C.8,YKY, İstanbul, 1999, s. 931-932. Aynı şekilde Osmanlı vergi mevzuatı konusunda çok değerli bilgiler içeren Abdüllatif Şener’in, kitabında da bu sayıma dair bilgiler Takvim-i Vekâyi’deki ilgili haberlere ve Lütfi tarihindeki verilere dayanılarak aktarıldığı görülür. Bkz. Abdüllatif Şener, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yay, İstanbul, 1990, s. 95.

³ Mesela vergi mevzuatı üzerine yazılmış en iyi çalışmalardan birisi olan Tekâlifi Kavaidi’ de Abdurrahman Vefik Sayar; 7 Ağustos 1838 tarihli bu fermanı Tanzimat’ı Hayriye’nin umur-u maliyeye ait esaslarını çizen ferman olarak tanımlamıştır. Abdurrahman Vefik Sayar, *Tekâlif Kavaidi(Osmanlı Vergi Düzeni)*, Maliye Bakanlığı Yay, Ankara, 1999, s. 312-313. Benzer bir değerlendirmeyi Abdüllatif Şener’ de yapmıştır. Bkz. Şener, *a.g.e.*, s. 22.

İşte bu çalışmada, II. Mahmud'un tamamlanamadı diye bilinen bu sayımı ele alınmıştır. Çalışmanın tüm argümanları Gelibolu Sancağı Evreşe Kazasına ait sayım defteri üzerinden şekillendirilmiştir.⁴ Bu durum, çalışmanın hem gücünün hem sınırlılığını ortaya koymaktadır. Zira Evreşe Sayım Defteri bu sayımının ortaya çıkan ilk örneğidir. Ama diğer yandan elimizdeki verileri, şimdilik bir başka örnekle kıyaslama şansımız da yoktur. Dolayısıyla Evreşe Sayım Defteri verileri üzerinden anlamlandıracağımız II. Mahmud'un mal-mülk sayımını ve hedeflediği vergi düzeyini bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Bilindiği gibi, Osmanlı devletinde II. Mahmud'un bu sayımı öncesinde birçok arazi ve nüfus sayımı yapılmıştır.⁵ Osmanlı bürokrasisinin en kıymetli kayıtlarından olan bu sayımların hedefi; hazinenin gelir kaynaklarının tespitiydi. Bir başka ifade ile bunlar, gelir kaynaklarının nasıl bölüştüğünü gösteren kayıtlardır.⁶ 15. yy'dan 17.yy sonlarına kadar örneklerini gördüğümüz bu sayımlar imparatorlukta bir sayım geleneğinin oluşması açısından önemli bir rol üstlenmiştir.

Öte yandan II. Mahmud kendi iktidar dönemi içinde de ilk defa sayım yaptırmıyordu. Daha önce 1830 da Anadolu ve Rumeli de askeri amaçlarla bir nüfus sayımı yaptırmıştı. 1838 de de bu sayımın yenilenmesi için girişimler başlatılmıştı.⁷ Dolayısıyla çalışmanın konusunu oluşturan bu sayımı, devletin sayım geleneği

⁴ Evreşe Sayım Defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Varidat (BOA. ML. VRD) tasnifine kayıtlıdır. Üzerindeki tarih 19 Şubat 1839 (5 Zilhicce 1254)dur. Katalogda "Evreşe Kazası Ehl-i İslam Emlâk ve Hülasa Defteridir" adıyla görülür. Toplam 66 sayfa ve ciltsizdir. BOA. ML. VRD. TMT. d 06230.

⁵ II. Mahmud öncesinde yapılan ve günümüz tarihçilerinin hala en gözde çalışma alanlarından olan bu sayımlar iki grupta incelenir: İlki tahrir defterlerinin düzenlendiği sayımlardır. 5 ila 40 yıllık aralarla tekrarlanan tahrirlerin işlevi fethedilen arazinin tescili, toprak mülkiyet ve tasarruf durumunu saptama ve vergi oranlarını belirlemektir. Bir diğer deyişle tahrir defterleri esas olarak tumar sistemi çerçevesinde merkezi hazineyi ilgilendiren çok çeşitli vergi kalemlerini içerir. İkincisi, demografi tarihi açısından önemli görülen avarız ve cizye sayımlarıdır. Devletin mali kaynakları daha iyi kontrol etmeye başladığı bürokrasinin nispeten güçlendiği 17. yy'dan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde cizye ve avarız vergileri merkezi hazinenin en önemli kaynakları haline gelmiştir. Söz konusu olan bu sayımlarla ilgili olarak bkz. Feridun Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrirleri" *Tarih ve Sosyoloji Seminerleri Bildiriler*, 28-29 Mayıs 1990, İstanbul, 1991, s.143-157; Mehmet Öz "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler" *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, H.İnalçık, Ş.Pamuk (Der) DİE. Yay. Ankara, 2011; Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri" *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, H. İnalçık, Ş. Pamuk(Der) DİE. Yay. Ankara, 2011, s. 33-51.

⁶ Alp Yücel Kaya Yücel Terzibaşoğlu, " Tahrirden Kadastroya:1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi, Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlâk", *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9,(2009), s. 10; Nadir Özbek, " Osmanlı İmparatorluğunda Gelir Vergisi: 1903-1907 Tarihli Vergi-i Şahsi Uygulaması" *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.10,(2010), s. 43-80.

⁷ İlk defa 1830 da Anadolu ve Rumeli de yapılan bu sayımın prosedürü hakkında bkz. Mahir Aydın "Sultan Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri" *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, Bildiriler,28-30 Haziran 1989*, İstanbul 1990; Sayımın sonuçları için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı*

içinde yeni bir pratik olarak değerlendirmek pekâlâ mümkündür.⁸ Ama öte yandan II. Mahmud'un yaptırdığı sayımın, kendine has bazı özellikleri de vardır. Mesela sayımın amacı; klasik sayımlarda olduğu gibi sadece merkezi hazinenin gelir kaynaklarını tespit etmek değil, vergilendirmede ödeme gücüne göre yeni bir esas oluşturmaktır. Yine sayımın planlama sürecini ve pratiğini doğrudan etkileyen bir takım farklılıkları da söz konusudur. Üç temel noktada tanımlayabileceğimiz bu hususlar şunlardır:

1) Sayım “*teşebbüsât-ı adliyye*” adıyla tanımlanan bir paket program dâhilinde ele alınmıştır. Pakette birbirini tamamlayan ve sayımın gerekçesinin kanuni alt yapısını oluşturan bir dizi karar vardır. Bunlar; örfî vergilerin, ihtisap resminin, her türlü angaryanın, muafiyetlerin kaldırılması ve 1826'da yürürlüğe giren muhalefatların feshi kararının yaygınlaştırılmasıdır.

2) Sayımın yalnızca Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarında “*pilot*” olarak uygulanma kararıdır.

3) Sayım yazım ve kayıt işlemlerinin nüfus, emlak, arazi, hayvan sermaye ve vergilendirme koşullarının tespitine yönelik yapılmasıdır.

İşte bu nedenlerle bu çalışmanın iki amacı vardır: Bir, Tanzimat dönemi temettuat sayımlarının öncüsü olan bu sayımın niteliğini, sistematüğünü ortaya koyabilmek. İki, sayım sonuçlarına göre getirilmek istenen yeni vergi düzeninin Evreşe Sayım Defteri üzerinden okuyabilmektir.

Bu doğrultuda yazımın kapsamı üç ana başlık altında düzenlenmiştir. İlk başlık altında, sayımın pratikte nasıl bir seyir izlediği ele alınacaktır. Böylece neden tamamlanmadı diye bir bilgi oluştuğuna açıklık getirilecektir. İkinci başlık altında Evreşe Sayım Defteri bulguları üzerinden hareketle sayım sistematüğü ve diplomatika açısından defterin özelliği tanıtılacaktır. Son başlığımız hedeflenen verginin tayı ve tespitinin ele alındığı bölümdür. Bu kısımda, vergi yükü ve konusu ile birlikte

İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara,1943; 1838 de yeniden teşebbüs edilen süreci için bkz. BOA. HAT. 1251, BOA. HAT. 1246 ve BOA. ADVN. NHM. 2/16.

⁸ Nitekim II. Mahmud'un mal-mülk sayımı, sayım sistematüğü açısından hem tahrirlerle hem de avarız sayımlarıyla benzerlikler gösterir Sayım sistematüğü bölümünde söz edeceğimiz gibi, kayıt yöntemi açısından Tahrir defterleriyle bazı benzer noktaları içerdiği görülür. Diğer yandan verginin konusu kapsamına emlak varlığının alınması açısından 1838 sayımı ile avarız sayımları arasında ortaklıklar söz konusudur. Zira Mehmet Genç Hocayla 29 Mayıs 2014'te yaptığım görüşmede, tarihçiler tarafından tartışılan ve henüz tam anlamıyla araştırılmayan avarız hanelerinin saptanmasında emlak tasarrufunun belirleyici olduğunu söylemiştir. Oktay Özel de avarız temel oluşturan vergi birimi olarak haneden iki veya daha çok sayıda gerçek haneyi içeren itibari avarız hanesine geçişte emlak varlığı üzerinden yapılan tanımlamanın etkili olduğuna dikkati çeker. Bkz. Özel, a.g.m., s. 38-39.

değişen vergi mükellefiyeti üzerinde durulacaktır. Hedeflenen düzenlemelerin Tanzimat uygulamalarına olan etkisine işaret edilecektir. Öte yandan çalışmanın bütününde bulguların anlamlandırılması için üç noktaya dikkat edilmeye çalışılmıştır. Bir, sorular çerçevesinde konunun yönlendirilmesi iki, bulgulara ait tablolar oluşturulması üç, bölümler içinde bilginin tasnif edildiği ya da vurgu yapılması gereken durumlarda maddelendirmeye öncelik verilmesidir.

1. Sayım Takvimi

Sayım kararı, 7 Ağustos 1838 tarihli Sultan Mahmud'un fermanı ile alınmıştır. Ferman yayınlanmadan önce Meclis-i Vâlâ ve Dâr-ı Şurâyı Bâb-ı Ali gibi devletin en üst düzey karar organlarında tartışılmıştı. Ve karar oy birliği ile alınmıştır.⁹ İlgili arşiv kayıtları da görevlendirilen memurlara Ağustos 1838' den itibaren maaş tahsisi yapıldığını gösteriyor.¹⁰ Dolayısıyla sayım takviminin, Ağustos ayının sonlarında resmen başladığını kabul edebiliriz.

Ne var ki yaklaşık 5 ay sonra (30 Aralık 1838'de) merkeze ulaşan bir pusula; sayım-yazım-kayıt işlemlerinin yalnızca üç kaza da tamamlandığını ortaya çıkarmaktadır. Pusulada yer alan diğer on iki kazanın defterlerinde Tablo 1'de görüldüğü gibi çeşitli eksiklikler söz konusudur.¹¹ Aynı tarihli bir başka rapordan da ulaşım araçlarının yetersizliği, kalabalık nüfus, yerleşim yerlerinin dağınıklığı ve günlerin kısalığının bu tablonun ortaya çıkmasına olumsuz etki yaptığını öğreniyoruz.¹²

⁹ Kaynar, *a.g.e.*, s.116.

¹⁰ BOA. C.ML. 1485 numaralı belgeye göre; Hüdâvendigâr sancağının bazı kazalarının tahririnde görevlendirilen memurlara 7.500 kuruş maaş, maiyetindeki 2 kâtime 1.000'den 2.000 kuruş maaş tahsisi Mansure Hazinesi tarafından ita olunmuştur. Sözü edilen memurlar 26 Ağustos 1838 de görevlerine başlamıştır. BOA. C.ML. 361 numaralı belgeye göre ise, sayım memurları Eylül 1838 de görevlerine başlamışlardır.

¹¹ BOA. HAT. 1617.

¹² Bu rapor, Hüdâvendigâr sayım memuru Nabi Bey tarafından hazırlanmıştır. Raporda Lefke, Günyüzü, Seferihisar ve Beypazarı kazalarında tahririnin tamamlandığı ama defterinin henüz İstanbul'a gönderilmediğini, Mihaliççık, Nallıhan ve Karahisar-ı nallı kazalarının tahririnin bittiği ancak bu kazaların kalabalık, köylerin dağınık olması nedeniyle çalışmaların uzun sürdüğünü, Göyçük ve Gölpaazarı kazalarının tahririne ise devam edildiği bildirilmiştir. İlaveten bu kazaların tahriri diğer kazalara göre daha kalabalık, köylerin dağınıklık olması, günlerin kısalığı ve ulaşım araçlarının yetersizliği nedeniyle gece gündüz çalışılsa dahi Mart ayına kadar yetiştirilemeyeceği de iletilmiştir. BOA. HAT. 1617.

Tablo 1: 30 Aralık 1838 İtibarıyla Sayımın Seyri

	Defterleri	Defteri Eksik Olan Kazaların Son Durumları	
	Tamamlanan Kazalar		
Gelibolu	Gelibolu	Tekfurdağı	Tevezii, iltizam ve nüfus defteriyle Rum milletinin emlak defteri gelmiş diğerleri noksan
		İncik	Tevezii defteri gelip diğerleri noksan
Hüdâvendigâr	Soma	Kete	Tevezii defteri gelip diğerleri noksan
		Gönen	Tevezii defteri gelip diğerleri noksan
		Kebut	Tevezii defteri gelip diğerleri noksan
		Edincik	Tevezii defteri gelip diğerleri noksan
		Mihaliç	Tevezii defteri gelip diğerleri noksan
	Bergamalar	Mudanya	Tevezii ve iltizam defteri gelip diğerleri noksan
		Yenişir-i Bursa	Tevezii ve iltizam defteri gelip diğerleri noksan
		Gemlik	Tevezii ve iltizam defteri gelip diğerleri noksan
		Atranos	Tevezii ve iltizam defteri gelip diğerleri noksan
		Bursa	Tevezii ve iltizam defteri gelip diğerleri noksan

Sayım takvimin işlemeye başlamasından beş ay sonra ortaya çıkan bu tablo; Meclis-i Vükela, Dâr-ı Şurây-ı Bâb-ı Âli ve Meclis-i Valâ'da görüşülmüş ve sayım defterleri zamanında yetişse dahi “*tabiki için mütalaa ve müzakereye ihtiyac olacağından*” şu kararlar alınmıştır:¹³

- 1) Tahrir işi önemlidir. Ne aceleye getirilmesi ne tatil edilmesi doğrudur.
- 2) Vergilendirmenin pilot bölgede 1839 yılında eski usul üzere aynen uygulanmaya devam edilmesi.
- 3) Erteleme işinin (sayımın değil vergilendirme de yeni esas üzerinden yapılacak tevezii ve tahsil işinin) Takvim-i Vekâyi’ de yayınlanması.

¹³ BOA. HAT. 1617.

İşte dönemin resmi gazetesindeki sayımın tamamlanamadığı yönündeki haber, bu karar üzerine yayınlanmıştır. Ertelenen sadece Mart 1839 da başlaması kararlaştırılan yeni vergi usulüdür. Yoksa sayıma devam edilmiştir.¹⁴ Nitekim arşiv kayıtları, ilgili sayım memurlarına 12 Temmuz 1839 tarihine kadar maaş ödenmeye devam edildiğini gösteriyor.¹⁵ Aynı şekilde Meclis-i Umûmî'de 1839 Aralık ayının 15–18–22–29 günlerinde Tanzimat'ın nerede nasıl uygulanacağını tartışıldığı görüşmelerde; Gelibolu ve Hüdâvendigâr'da sayımın bittiği ileri sürülerek, Tanzimat'ın öncelikle bu iki sancakta uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmıştır.¹⁶

Evreşe defterinin üzerindeki tarih, 5 Zilhicce 1254/19 Şubat 1839'dur.¹⁷ Yani Takvim-i Vekâyi 'de ertelenme haberinin yayınlanmasından öncesine aittir. Defterin kapağına başlığın üstüne “*mevcudattan icmal*” ve “*Rum ek*” şeklinde notlar düşüldüğü görülür. Doğrudan defterin niteliğine işaret eden bu not, elimizdeki defterin bir suret olduğunu gösterir. Bu yöntem Osmanlı bürokrasisinin geleneksel kayıt usullerinden birisidir.¹⁸ Ne defterin önemini ve ne de içerisindeki verileri değersizleştirir. Yine Evreşe Sayım Defteri içinde herhangi bir şekilde “*bende*” ifadesine veya defter sonunda “*mühüre*” yer verilmemiş olması da elimizdeki defterin bir suret olduğunu teyit etmektedir.¹⁹

2. Sayımın Sistematiği: Defterin Düzenleniş Şekli

Evreşe Sayım Defterine 10 adet Müslüman köyü, Evreşe mülhakatından 4 adet çiftlik ve deftere sonradan yapılan ek kısmında toplam 4 Rum köyüne ait sayım sonuçları kaydedilmiştir.²⁰

Defter, sayım memurunun “*ba irade-i seniyye tahrir-i hayriyyesi buyrulduğum Evreşe*

¹⁴ Hatta 23 Nisan 1839 tarihli ve BOA. C.ADLİYE. 40/2437 numaralı belgeye göre, Hüdâvendigâr tahririnde kaza halkının emlak, hayvan kıymet miktarı, nüfus ve tekâlifleri kaydedilmiştir. Ancak tüccarların temettü ve ticaretlerine dair verilerin kaydedilmediğinden dolayı görevlilerin uyarıldığını görüyoruz.

¹⁵ Nitekim 12 Temmuz 1839 tarihli olan BOA. C.ML. 452/18284 numaralı belge; Nabi Bey ve maiyetindeki memurların maaşının ödendiğini göstermektedir.

¹⁶ BOA. İ.MSM. 10 ve BOA. İ.MSM. 12.

¹⁷ Defter kapağına Hicri 5 Zilhicce 1254'dir. no.13555 ve tarih (T) 5.12.1254” ibarelerinin ayarı ayrı not edildiği görülmektedir.

¹⁸ Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid*, Dersaadet, 1889-1890, (Yay. Haz). Mehmet Ali Ünal, Isparta, 1996, s. 57-61.

¹⁹ 1840 ve 1845 temettuat sayımlarından merkeze ulaşan örneklerin büyük bir çoğunluğu orijinaldir. Ama suret olanları da vardır. Bkz. Tevfik Güran, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri,” H. İnalcık ve Ş. Pamuk (der.), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, DİE, Ankara, 2000, s. 76; Sözü edilen bu sayımların sonlarında mühür ya da bende ifadesi yer alır. Bkz. Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri” *Bellelen*, 59/225, (1995), s. 398.

²⁰ Evreşe Sayım Defterindeki Müslüman Köyler: Kadıköy, Kiliseli, Kızıltarzili, Kavak, Uluman, Çokallı, Yülüce, İslâm Şadlı, İslâm Adilhan, İslâm Sofu. Çiftlikler: Burun Ören, Bahçeli, Musa Çebi, Çokallı yakınındaki diğer çiftlik. Gayr-i Müslim Köyler: Reaya Sazhdere, Reaya Kalamıç, Maarzi, Karaçalı'dır.

kazasının nüfus, emlak ve arazi ve hayvan ve kâffe-i mevcudunun defteridir. Ber vech-i atü'l zikr beyan olunur" şeklindeki ifadesiyle başlar. Her köye ait veriler köy ve bağlı olduğu kazanın isminin yer aldığı başlık altında ayrı ayrı düzenlenmiştir.²¹ Kayda, aile reisinin ismi, yaşı, eşkâli, köydeki kaçınıcı erkek olduğu ve meslek bilgisinin verilmesi ile başlanmıştır. Sonrasında ailedeki diğer tüm erkekler, sahip olunan arazi ve hayvan varlığı, ödenen vergi miktarı, emlak ve hayvan kıymetleri hem ayrı ayrı hem de toplam olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla kayıt-yazım işlemleri "*hane esasına*" göre düzenlenmemiştir. Ama öte yandan Evreşe Sayım Defteri bulguları arasında "*hane veya bazen menzîl*" adı ile bir kayıt vardır. Ancak ikâmet edilen ev anlamında kullanılmıştır. İkinci bir ev söz konusu ise devam eden sıra numarası ile hayvan varlığına ait verilerden sonra kaydedilmiştir. Bu nedenle defterde adı geçen haneye ait veri "*vergi birimine*" değil gayrimenkule işaret etmektedir.²²

Defterdeki tüm bu bulgular aşağıda, sırasıyla ve ayrıntılarıyla verilmiştir:

Nüfus:

- Erkekler: köy ve çiftliklerde yaşayan erkeklerin tümü; adı, yaşı, eşkâli, mesleği, askerlik durumu, Gayr-i Müslimse cizyesi ve köydeki kaçınıcı erkek olduğu aile reisi ile olan yakınlık derecesi (oğul, kardeş, torun yeğen, damat, kayın ve hatta sahip olunan gulamlar/köleler ve erkek çıraklar) ile kaydedilmiştir. Bu açıdan bu sayım defteri, 1840 tarihli temettuat defterlerinin prototipi niteliğindedir. Ama öte yandan şahısların isim ve eşkâllerinin birlikte verilmiş olması tımar tevcih kayıtlarını da hatırlatmaktadır.²³ Ayrıca çiftliklerin sayım ve yazımları esnasında çiftlik sahiplerinin kimlik bilgileri haricinde nerede ikamet ettiklerine dair notlar da eklenmiştir.

Arazi:

- Tarla: sayım defterinde tarlaya ait veriler 5 başlık altında kaydedilmiştir; 1:) coğrafi konumu ve tasarruf şekli (Bayır Tarla, Bolayır Civarında Tarla, Batemessük Tarla, Vakıf Tarla, Bataklık, Mera gibi) 2:) dönümü, 3:) tüm

²¹ Mesela "*Karye Kadıköy Tabi Kaza-i Mezbur*" ya da "*Karye KİLİSELİ Tabi Kaza-i Evreşe*" şeklinde bir başlıkla başlar. Aynı şekilde çiftlikler "*Evreşe mülhakatundan olarak Şarköy civarında Musa Çebi Çiftliği ve derununda bulunan yabancı ve ortakların nüfusu ve emlak defteridir*" ya da "*Evreşe'ye Tabi Çokallı Karyesinde Diğer Çiftliklerin Mutasarrıfı ve Ortakları*" başlığı altında 4 çiftliğe ait sayım sonuçları verilerek devam eder. Ek yapılan Rum köyleri "*Reaya Kalamış Tabi Kaza Evreşe*" başlığı altında verilmiştir.

²² 1840 ve 1845 temettuat defterlerinin sistematüğine bakıldığında hane esasından bir kayıt yapıldığı görülür. 1840 sayım defterinde hane içindeki tüm erkekler eşkâl bilgisi ile birlikte verilir. 1845 sayımlarında ise yalnızca hane reisi bilgisine yer verilir. Bkz. Kütükoğlu, a.g.m, s. 398; Osmanlı tarih çalışmalarında bu hanelerden hareketle olası nüfus hesapları yapılır.

²³ Kütükoğlu, a.g.m, s. 398. Defterde kadına dair herhangi bir bulguya yer verilmemekle birlikte hane reisi konumunda olup fakir olan kadınlardan bahsedilmiştir. Ya da dul olduğundan vergi almıyor şeklinde kadına dair görünürlük söz konudur.

köylerde standart olmasa da tarla toplamının kaç parçadan oluştuğu, 4:) dönüm fiyatı 5:)toplam kıymeti verilmiştir. Ancak hâsılları ya da tarladan elde edilen ürüne ait herhangi bir veri gösterilmemiştir.

- Bağ/bahçe: dönüm ve kıymeti ile kaydedilmiştir. Ancak kişilerin birden fazla bağ/ bahçesi var ise her biri ayrı ayrı olarak diğer bahçe ya da diğer bağ ismi altında dönüm ve kıymeti ile birlikte arka arkaya verilmiştir. Dut bahçesi de aynı şekilde kaydedilmiştir.

Hayvan varlığı:

- Arazilerden sonra hayvanlar kaydedilmiştir. Önce büyükbaş hayvanların cinsleri, âdeti ve kıymetleri verilmiştir. Aynı şekilde koşum hayvanı ya da ulaşımda kullanılan bargir, katır, deve, merkep miktar ve kıymet bilgisiyle yazılmıştır. Küçükbaş hayvanlar ise, ağnam adı altında adet ve kıymeti ile yazılmıştır. Hayvan varlığına dair son veri, adet ve kıymetiyle birlikte kaydedilen kovana ait bilgilerdir.

Binalar:

- Hane/ ya da menzil: yaşanan ev olarak “hane numarası” adı altında kaydedilmiştir. Yanı sıra hanenin tahtâni/ fevkâni, müstemilat vb. fiziki koşulları ile birlikte kıymeti verilmiştir. Bazen hane yerine menzil kullanıldığı da görülmektedir. Kişilerin birden fazla evi varsa aynı şekilde ayrı ayrı hane numarası yazılarak kaydedilmiştir.
- Fırın, dükkân su/yel değirmeni, fiçı mağaza, kiremithane ocağı gibi sahip olunan gayrimenkuller birden fazla ise ayrı ayrı adet ve kıymeti ile birlikte yazılmıştır.

Sermaye (Nakit Varlığı):

- Rum köylerinde ilk veri olarak kaydedilmiştir. Aile reisinin isminin üzerinde önce cizye evraki ona yan olarak ta sermeye miktarı yazılmıştır.

Vergiye Ait Veriler:

- Vergi deftere “*senevi tekâlifî*” adı ile tüm servet unsurları yazıldıktan sonra onları dik olarak kesecek şekilde kaydedilmiştir. Ayrıca çeşitli “*muafiyet ve müstesna*” durumlarına ait notlar düşülmüştür. Mesela fakir olduğundan, imam, sığırtaç vb. meslekleri icra edenlerden yine dul olanlardan vergi alınmadığı kaydedilmiştir. Ya da vergisini kayınpederi ve amcası vb. yakınlarının ödediğini gösteren kayıtlar vardır.
- Aşar vergisine dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.
- Cizye vergisi; Rum köylerinde üç ayrı oran halinde (âlâ, evsât ve ednâ) her yükümlünün üzerinde kaydedilmiştir.

Emlâk Kıymeti:

- Gayrimenkullerin kıymet değerinin toplamı olarak verilmiştir.

Hayvan Kıymeti:

- Sahip olunan tüm hayvanların toplam değeri bu başlık altında kaydedilmiştir.

Emlâk -Hayvan Yekûnu:

- Emlâk ve hayvan varlığının kıymet toplamları kaydedilmiştir.²⁴

Her köye ait sayım ve yazım işlemi tamamlanınca önce; “*ba mahkeme tevziat ve masraflar*” her köy ve her kişi bazında nasıl dağıtıldığı verilmiştir. Sonrasında da; “*karye-i mezbure de hane ve nüfus ve emlâk ve hayvanat ve ba pusula mahkeme tekâlif ve masarifât vs. hülasası*” başlığı altında; Hane, nüfus, emlâk, hayvan, ba pusula-i mahkeme tekâlif, masraf, emlak- hayvan yekûnu ve son olarak masraf-tekâlif yekûnu köy toplamı halinde ayrı ayrı kaydedilmiştir. Ekte verdiğimiz Tablo 2’de hem her köy genelinde bu değerlerinin toplamları hem de kaza toplamı gösterilmiştir.²⁵

Peki, Evreşe Sayım Defterinde ki bu bulguları nasıl okumak gerekir. Daha doğrusu bir sayım ve bir vergilendirme girişimi olan bu defter de; neden tüm erkek nüfus eşkâl, yaş vb. hususları gözetilerek sayılmıştır? Neden tekâlif ve masraflar hem ayrı ayrı hem toplam olarak verilmiştir? Neden yalnızca tekâlif ve cizye vergisine yer verilmiştir de bir başkası kaydedilmemiştir? Neden kıymet üzerinden emlâk ve hayvan varlığı kaydedilmiştir? İşte hedeflenen vergi düzeni hakkında bilgi verecek olan bu soruların cevapları bir sonraki bölümde verilmeye çalışılacaktır.

²⁴ Arazi, emlâk ve hayvan varlıklarının kıymet tespitinin nasıl yapıldığı yönünde defterde veya ilgili mevzuatta herhangi bir bilgi yoktur. Bu nedenle kıymet takdir komisyonlarının olup olmadığı veya varsa bile nasıl çalıştığı bilinmiyor. Belki bir ihtimal 1845 temettuat sayımlarında olduğu gibi merkezde belirlenen format/çizelge uygulanmış olabilir. Ancak henüz böyle bir kanıtımız da yok. Ama kıymet tespitiyle ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. İlki, M. Kütükoğlu’na aittir. Kütükoğlu; 1840 sayımlarında da arazilerin kıymeti verilmiş olduğu halde 1845 sayımlarında kıymet hanesi/değeri, çıkarılıp yerine “haslat-ı seneviyesi” eklenmiş olmasını iktisat tarihi açısından önemli bir veri eksikliği olarak değerlendirir. Bkz. Kütükoğlu, a.g.m, s. 405; Buna karşın Alp Yücel Kaya ve Yücel Terzibaşoğlu kıymet hanesinin çıkarılmış olmasını 1845 sayımlarının başarısındaki en önemli faktörlerden birisi olarak görür. Bkz. Alp Yücel Kaya, Yücel Terzibaşoğlu, a.g.m, s. 14-15.

²⁵ Evreşe Sayım Defterine dayanılarak hazırlanan bu tablolardaki bulguların vergi düzenlemelerine esas oluşturmak üzere yapıldığı için güvenilirlikleri konusunda şüphelerimiz olabilir. Hatta eksik, yanlış yazımların olduğu düşünülebilir. Nitekim vergiden kaçma ve sayım memurlarından kaynaklanan suiistimaller 16.yy’dan beri bilinen gerçeklerdir. Üstelik bu sayımda bürokratik eksikliklerin, kıymet takdir komisyonları ya da haslat tarifeleri konusunda net bir bilginin olmaması da bu şüpheyi artırabilir. Ancak en azından Tefvîk Güran’ın temettuat defteri bulguları üzerindeki tespitlerinin bu sayım verileri içinde geçerli olduğunu kabul edebiliriz. Yani toprak ve hayvanlar gibi servet unsurları muhtemelen doğruluk derecesi en yüksek bilgilerdir. Mahalle ve köy gibi dar bir sosyal çevrede kişilerin ekonomik durumlarını çok iyi bilme olanağı tesadüflüğü de azaltmaktadır. Güran, a.g.m., s.78-79.

3. Hedeflenen Verginin Tayin ve Tespiti: Servet Vergisi Girişimi

II. Mahmud'un bu sayımı; ödeme gücüne göre yeni bir verginin esaslarını tespit etmek üzere yapılmıştı. Yasal çerçevesi 7 Ağustos 1838 tarihli Teşebbüsat-ı adliye kararları ile çizilmişti. Uygulama Mart 1839 da başlayacaktı.²⁶ Ancak bilindiği gibi, sayım zamanında tamamlanamadığı için, cari uygulamanın aynen devam edilmesi kararı alınmıştı. Bundan dolayıdır ki, vergi yükünün ve dağılımın iyileştirilmesi adına geliştirilen bu ilk politik girişimin, şimdiye dek kâğıt üzerinde kaldığı gibi bir algıya sahiptik.

İşte tam da bu nokta da; tasavvur edilen vergilendirmenin pratiği ve şu ana kadar gün yüzüne çıkan ilk örneği olması nedeniyle elimizdeki Evreşe Sayım Defteri önem kazanmaktadır. Zira bu sayede: Bir, bürokratik zihniyetin bir sayım pratiğinde neyi nasıl planladığı, nasıl bir hal çaresi ürettiğini görmemiz kolaylaşacaktır.²⁷ İki, her ne kadar uygulamaya geçmese de bu ilk planın bir sonraki yıl yürürlüğe girecek olan Tanzimat düzenlemelerine olan etkisi saptanabilecektir.

Nitekim bu bağlamda Evreşe Sayım Defteri incelendiğinde, verilerin; doğrudan verginin yekûnu ve konusuna işaret ettiği görülür. Ancak hedeflenen verginin tayin ve tespitinin ortaya çıkarılabilmesi için bu verilerin varlığı, tek başına yeterli değildir. Hem Teşebbüsat-ı adliye kararları hem de getirilen değişimi anlayabilmek veya mukayese edebilmek adına lağvedilen örfi vergilerin tarh ve tevzi konusu göz önüne alınarak anlaşılandırılması gerekir. Dolayısıyla bu bölümde hedeflenen verginin yekûnu ve konusu bu noktalardan hareketle ayrı ayrı izah edilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda da yeniden tanımlanan vergi yükümlülükleri üzerinde durulacaktır.

a. Vergi Yekûnu

Teşebbüsat-ı adliye kararlarında vergi yekûnunu ilgilendiren üç temel karar vardır :

1) şikâyet konusu haline gelen örfi vergilerin kaldırıldığı ilanı²⁸

²⁶ Uygulama şöyle başlayacaktı: Mart 1839 da taksim edilen vergi miktarı şer'i mahkeme sicillerine kaydedilecekti ve her şahsa bir senede ödeyeceği verginin miktarını gösteren mühürlü senetler verilecekti. Ödemeler iki taksitte yapılacaktı. Bunun haricinde hiçbir yükümlülükleri söz konusu olmayacaktı. Ahmet Lütfi, *a.g.e.*, s. 931-932.

²⁷ Bürokratik zihniyetten kastettiğimiz, hem II. Mahmud'un yönetileni bilinin kılma amacıyla uygulanan ve sayım, yazım haritalandırma vb. istatistiksel pratikleri olan yeni siyaset anlayışı hem de bu siyaset anlayışını organize eden uygulayanlardır. Bu konuda bkz. Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu, Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri, 1840-44*, İş Bankası Yay. İstanbul, 2009, s. 29-34. Bu zihniyet aynı zamanda Tanzimat'ın vergi düzenlemelerinin de hazırlayıcıları olarak kabul edilmelidir.

²⁸ Örfi vergilerden kaynaklanan şikâyetler genellikle verginin dağıtımıyla ilgilidir. Bu durumu Tefkik Güran; pek çok türü ve tahsil şekli olan örfi vergilerin dağıtım bölgelere göre farklılık gösteriyordu. Bazılarında hane, bazılarında nüfus ocak veya çift esasına göre dağıtım yapılabiliyordu şeklinde açıklar. Bkz.

- 2) yerine örfi vergilerin tutarı miktarında “*tek bir verginin*” ikame edileceği²⁹
 3) mükellefin bunun dışında herhangi bir yükümlülüğe tabi tutulmayacağı³⁰

Dolayısıyla sayımın yasal çerçevesini belirleyen bu mevzuat uyarınca; önce, çok çeşitli isimler altında alınan örfi vergi tutarının tespit edilmesi gerekiyordu. Sonrasında da mükellefin bunun dışında herhangi bir yükümlülüğü artık olmayacağından hesaplanan tutardan tahsilat esnasında yapılan harcamaların düşülmesi gerekmektedir.³¹ İşte Evreşe Sayım Defterindeki “*senevi tekâlif ve masraf*” adı ile hem toplu hem de ayrı ayrı derlenen verilerin ve masraflara ait bulguların bu amaçla derlendiği anlaşılmaktadır. Evreşe özelinde bu verileri Tablo 2 ve Tablo 3 olarak ekte gösterdik.

Pratikte örfi vergi düzeninin bölgesel işleyişini ortaya çıkaran bu bulgular önemlidir. Ancak halk memnuniyetinin sağlanması için asıl dikkat edilmesi gereken nokta: verginin “*hangi kıstaslar*” üzerinden tespit edildiği ve “*dağıtımın*” nasıl yapılacağı konusudur. Verginin kaynağını oluşturan ekonomik unsurları gösterecek ve vergi mükellefiyetliğini doğrudan etkileyecek olan bu sorun, aşağıda verginin konusu başlığı altında ele alınacaktır.

b. Verginin Konusu

Daha önce vurguladığımız gibi, ödeme gücüne göre vergilendirmeye geçiş bu girişimin temel gayesiydi. Bürokratik zihniyet teşebbüsat-ı adliye kararlarında bunu; “*herkesin hal ve tahammülüne göre verginin tadil ve tesviyesi*” şeklinde ifade etmişti. Ancak verginin konusuna işaret eden bu hal ve tahammülün göstergesi ne olacaktı. İşte bu açık değildi. Ama Evreşe Sayım Defteri incelediğinde kastedilenin bireylerin “*kıymet*

Tevfik Güran, *Tanzimat Dönemine Osmanlı Maliyesi. Bütçeler ve Hazine Hesapları 1841-61*, TTK, 1989, s. 13; Abdüllatif Şener’de; örfi vergilerin erkek nüfus üzerine kesilen bir nevi baş vergi haline dönüşmüş olmasının en önemli şikâyet konusu haline gelmesine dikkati çeker. Bkz. Şener, *a.g.e.*, s. 96.

²⁹ Vergi mevzuatını ele alan kaynaklara göre; örfi vergiler, sayısı yüzü yakın toplam bir vergiye işaret etmekteydi. Başlangıçta sürekli değildi. Devletin olağanüstü giderlerini normal gelirleriyle karşılayamadığı durumlarda başvurduğu bir vergileme yöntemi idi. Fetihlerin durması ve toprak kayıplarının artması bu vergilerin tahsilini süreklilik kazandırmıştır. Bkz. Sayar, *a.g.e.*, s.91-96; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul, 1977, s. 155-158.

³⁰ Teşebbüsat-ı adliye kararlarında bu karar angarya kaldırıldığı, tahsildariye vb. ücretlerin alınmayacağı şeklinde tanımlanmıştır. Tahsilata ise, ilgili kaza ahalisinden lazım gelenler vastasıyla yapılması iltizama verilmemesi şeklinde yer verilmiştir. Bkz. Ahmet Lütfi, *a.g.e.*, s. 931-932; Reşat Kaynar, *a.g.e.*, s. 116.

³¹ Örfi vergilerin yekûnu, bölgesel nitelikli olduğu için standart ve değişmez değildi. Tespitinde öncelikle devletin ihtiyacı olan meblağ belirlenir. Buna, tahsilat esnasında yapılan muhtemel masraflarda ilave edilerek tevzi defterleri düzenlenirdi. Sonrasında belirlenen bu miktar şer’i mahkeme siciline kaydedilirdi. Akabinde de bölge ileri gelenleri tarafından erkek nüfus veya hancye eşit olarak dağıtılırdı. Dolayısıyla ödeme gücü dikkate alınmazdı. Ödemeler iki taksitte yapılırdı. Ancak hem İstanbul ve müstesna cyaletler örfi vergi kapsamı dışında tutulurdu. Hem de bir takım görevleri ifa edenlere tanınan çeşitli muafiyetler söz konusu idi. Bkz. Şener, *a.g.e.*, s. 94; Kazıcı, *a.g.e.*, s. 155-158.

üzerinden ifade edilen mal varlıkları” olduğu anlaşılır. Dolayısıyla bu da bu sayımın bir “servet vergisi” girişimi olduğu anlamına gelir.³²

Yalnız, bu aşamada öne çıkan ve dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır; birincisi, hangi servet unsurlarının vergi kapsamına alındığıdır. Çünkü dolaysız bir vergileme olan servet vergileri, dünyada ortaçağdan beri uygulanmaktadır. Her devlet kendi özel koşulları çerçevesinde servet unsurlarının ya tamamını ya da bir kısmını verginin konusu haline getirmektedir. Ama daha ziyade gayrimenkul üzerinden alınan bir vergilendirilmiştir.³³

Evreşe Sayım Defterinde servet unsurlarını gösteren veriler; bireylerin arazi, hayvan ve emlak varlığıdır. Osmanlı ülkesi, sanayi öncesi pek çok devlet gibi, tarıma dayalı bir ekonomiye sahipti. En önemli zenginlik kaynağı toprak ve hayvan varlığı idi. Bu nedenle hayvan ve toprak tasarrufunun vergi kapsamına alınması doğaldır. İlgi çeken asıl unsur, emlak varlığının ödeme gücünün göstergesi olarak verginin konusuna dâhil edilmiş olmasıdır. Bunun dışında hasıllata dair bir veri yoktur.³⁴ Sadece Rum köylerinde sermaye kaydedilmiştir. Dolayısıyla tüm bu veriler artık vergi mükellefiyetliğinin; emlak, arazi, hayvan tasarrufuna ve temettü sahibi olmak koşuluna bağlandığını göstermektedir. Tüm muafiyetler ve istisnalar da kaldırılmıştır. Herkes vergi yükümlüsü haline getirilmiştir.³⁵

Ne var ki, Evreşe Sayım Defteri verilerinden servet vergilerinin kaynağı ile matrahı (yani vergilendirilen faaliyetlerin hacmi) arasında nasıl bir ayırım yapıldığına dair bir ize ulaşamadık. Sadece bireylerin yükümlülüklerinin emlak, hayvan,

³² Halil İnalçık, Hüdâvendigâr ve Gelibolu sancaklarında uygulanan bu girişimi; verginin servet esasına göre alınması girişimi olarak nitelendirir. Halil İnalçık, “Tanzimat’ın Uygulanmasına Sosyal Tepkiler” *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (ed.) Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara, 2006, s. 366; Ekte Evreşe nüfusunun dağılımı ve erkek nüfus üzerine düşen servet miktarının grafikleri verilmiştir.

³³ Servet vergileri Fransa ve Almanya gibi ülkelerde artan askeri masraflar nedeniyle 15. yy’dan itibaren teamül haline gelmiştir. İngiltere de ise 17.yy sonrasında bir çeşit gelir vergisi uygulaması görülmeye başlamıştır. Bkz. Selahattin Tuncer, “Servet Vergileri” *Maliye Enstitüsü Konferansları*, Yedinci Seri, İstanbul Üni. Yay. İstanbul, 1963, s.157-178. Makalenin ayrıntılı şekli için bkz. Selahattin Tuncer, “İktisadi Servet Mefhumu” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.22, (1962), s. 91-108.

³⁴ Rum köylerindeki sermaye ve temettü kayıtları muhtemelen ticari bir sermayeye işaret etmektedir. Bunun haricinde ne zirai işletmelere ait bir sermayeden bahsedilmektedir. Ne iş yeri niteliğindeki emlakın geliri kaydedilmiştir. Ne de hayvansal ya da zirai hasıllata ait kayıtlara yer verilmiştir.

³⁵ Dul, yetim, fakirlik, hoca, imam vb. gerekçelerle muafiyet durumu gösterilmiştir. Ancak en az bunun kadar dikkatli çeken bir diğer kayıta özellikle çiftlik sayımlarında ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, çiftlik sahibi hem tüm mal varlığı ile kaydedilmiştir. Hem de bu çiftlik sahibi eğer Evreşe’de yaşamıyor ise bu da yazılmıştır. Dar mükellefiyet olarak yorulmayabileceğimiz bu durum, memleket içinde yerleşmiş sayılmayanların yalnızca kaza sınırları içindeki servetleri üzerinden vergiye tabii tutulması olarak açıklanabilir. Bkz. Tuncer, a.g.m., s. 173.

arazi “gelirleri” üzerinden değil, bunların tespit edilen “kıymetleri” üzerinden tanımlandığını biliyoruz.³⁶

Dikkat edilmesi gereken ikinci husus; dağıtımın nasıl yapıldığıdır. Cari uygulamada (örfi vergilendirmede) her sancak ve her kazanın tespit edilen toplam vergi yükü, köy ve mahalle bazında o bölgenin ileri gelenleri tarafından hane ve nüfus temeline göre paylaştırılırdı. Nitekim Evreşe Sayım Defterindeki erkek nüfusa ait verilerde bu bağlamda yani verginin dağıtımıyla ilgili bir anlam ifade etmekteydi.³⁷ Acaba bürokratik zihniyet nasıl bir tevziat planlanmıştı? Cari uygulamadaki usulü esas alıp mükellefin servetiyle bir kıyaslama yaparak mı uygulayacaktı? Yoksa belirli bir oran üzerinden mi bölüşümü gerçekleştirecekti?

Kolektif vergilendirmeden şahsi vergilenmeye geçişte çok önemli olan bu sorunun cevabına yönelik elimizdeki tek veri; Teşebbüsat-ı adliye kararlarında yer alan bilgidir. O da; “herkesin tahtı tasarruflarında olan emlak arazi hayvanlarına ticaret ve temettüplerin birer kıymet tahmin ve tahrir edilerek mevcut olan mürettebat ve mükellefat-ı mirriyenin binde hesabıyla şer’-i şerif marifetiyle herkese yesar ve iktidarları nisbetinde tevzi ” şeklinde ifade edilmiştir.³⁸ Teoride çokta net olmayan bu ifadeler pratikte kâğıt üzerinde kalmıştır.³⁹ Dolayısıyla şahsi vergilendirmeye geçişte bu girişim başarılı bir sonuç doğurmamıştır. Peki, ama bugünün tarih yazımında tamamlanamadı diye bilinen bu girişimi, dönemi içinde de başarısız olarak addedip yok sayıldığı, unutulduğu söylenebilir mi?

Osmanlının yeniden yapılanma sürecinde yaşanan başarı ve başarısızlık olgusunun algılanma şekline de işaret eden bu sorunun cevabı, şüphesiz sayımın Tanzimat’ın vergi reformlarına olan etkisini anlamamıza da yardımcı olacaktır.

Öncelikle vergi yükünün ve dağılımının iyileştirilmesi amacıyla 7 Ağustos 1838 fermanı ile ilan edilen kararların beyanını radikal, Evreşe sayımının pratikte önemli bir deneyim olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte ne ödeme gücüne göre

³⁶ İki çeşit servet vergisi vardır: Hakiki servet vergilerinde verginin kaynağı da matrahı da servettir. Nominal (tübari) servet vergilerinde ise; matrah servettir. Kaynak hasılatır. Pratikte yekûn servetin kıymeti üzerinden vaz edilen yüzde bir veya iki gibi düşük oranlı bir vergi servetin aslını değil iradını vergilemiş olur. İrad getirmeyen unsurların vergilendirilmesi durumunda servetin kendisi vergi kaynağı haline gelir. Bkz. Tuncer, a.g.m., s.171.

³⁷ Sayım defterindeki erkek nüfusa dair bu veriler çok önemlidir. Zira gerçek rakamlardır. Yaş sınırı olmadan tüm erkekler kaydedilmiştir. Bu nedenle 1845 temettuat sayımlarına ya da tahrir defterlerinden tahmine dayalı yapılan nüfus hesaplamalarından çok daha değerlidir. Ayrıca bir vergi defterinde erkek nüfusa dair verilen bu bulgunun doğrudan vergi dağıtımıyla ilgili olduğunu da belirtmemiz gerekir.

³⁸ Sayar, a.g.e., s. 313.

³⁹ Nadir Özbek, bu bilgiyi çalışmasına “Tanzimat öncesinde senelik kazancına birer kıymet takdir olunmak ve binde hesabıyla tarh ve tevzi edilmesi yönünde bir karar alınmıştır” şeklinde taşımıştır. Bkz. Özbek, “gelir vergisi”, s. 55. Ancak Evreşe Sayım Defterinde kıymet takdiri, kazanç değil bireylerin emlak, arazi, hayvan varlığı ile ticaret ve temettülerinin toplamı üzerinden yapılmıştır.

bir vergilendirmeye ne de kolektif vergilendirmeden şahsi vergilendirmeye geçiş konusunda başarılı olunmadığı da ortadadır. Ancak bu sayımı tümünden başarısız addedip yok saymak ta doğru değildir. Çünkü bir sayımın başarısının, her şeyden önce mali teşkilatın kapasitesine bağlı olduğunu unutmamak gerekir. II. Mahmud'un son on yılı her ne kadar bürokratik mekanizmanın inşa edildiği bir dönem olsa da altyapısal güç olarak devletin varlığı tamamlanmamıştır.⁴⁰ Mali bürokrasi bütün gelirleri kontrol edecek şekilde yeni yeni örgütlenmektedir.⁴¹ Ve siyasi konjonktür çok zordur.⁴² Nitekim İlhan Tekeli ve Selim İlkin, devletin bu yeterliliğe ancak 1860 da ulaştığını ileri sürer.⁴³

Yine de bu sayımı, devletle- birey arasında dolaylı ilişkinin reddi, yüz yüze ilişkinin kurulması yönünde atılmış ilk ciddi adım olarak görmek gerekir. Kazanılan deneyim de önemlidir. Zira Kasım 1839 da ilan edilip, Mart 1840 yılında uygulamaya giren Tanzimat'ın vergi düzenlemeleri sil baştan uygulamalar değildir. II. Mahmud döneminde temeli atılan düzenlemelerin, daha sistemli ve daha genişletilmiş pratikleri niteliğindedir.⁴⁴ Örfi vergilerin ve iltizamın kaldırılması ve muhassıllara çizilen görev tanımı içinde mal-mülk sayımının olması hep bu devamlılığı gösteren uygulamalardır.⁴⁵

Nitekim Tanzimat'ın ilk yıllarında Evreşe, Gelibolu Muhassıllığına bağlı bir

⁴⁰ Modern Devletin inşasında altyapısal gücün anlamı ve önemi için bkz. Michael Mann, *Devletler, Savaş ve Kapitalizm, Politik Sosyoloji İncelemeleri*, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 2013, s. 24-29. Vergilendirme pratiğinde altyapısal kapasitenin ölçütü ise, vergilendirebilir kaynakların ne kadarnı merkezi hazineye aktarıldığı ile ilgilidir. Yani vergi konusunda bireyle devlet arasında her türlü dolaylı ilişkinin reddi. Vergi tayin ve tahsili meselesinin kolektif nitelikten şahsi bir boyuta geçmeyi gerekli kılar. Bunun için ise idari teknolojilerin güçlü olması gerekir. Bkz. Nadir Özbek, "Anadolu Islahatı Ermeni Sorunu ve Vergi Tahsildarlığı 1895-1908" *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9, (2009), s. 62.

⁴¹ Siyasi olaylarla ve idari reformların iç içe geçtiği bu evrenin, mali bürokrasinin teşkilatlanma seyri için bkz. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, 18. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 247; Dönemin ekonomik darlıkları ve taşıdığı uygulamaları için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası Yay. İstanbul, 2007.

⁴² Sayım süreciyle eş zamanlı olarak Mehmet Ali olayı yaşanmıştır. Mısır ordusuyla Nizip'te yapılan savaşta Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi uğramıştır. Bkz. Vırgınma H.Aksan, *Küsatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, Gül Çağalı Güven(Çev.), İş Bankası Yay. İstanbul, 2010, s. 414-419.

⁴³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "28 Aralık 1860 Tarihli Tahrir-i Nüfus ve Emlâke Dair Talimname'nin Osmanlı Modernite Projesi Açısından Okunması Üzerine" *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul, 2010, s. 27-63.

⁴⁴ Cezar, *a.g.e.*, s. 282. Aynı görüşü Halil İnalıcık'ta paylaşmaktadır. Bkz. Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (ed.) Halil İnalıcık, Mehmet Seyitdanhoğlu, Ankara 2006, s. 90, dipnot.16.

⁴⁵ Muhassıllar görev yerlerine ulaşır ulaşmaz tahrir çalışmasına yeniden başlamışlardır. Sayım da yazım kayıt işlemi muhassıllıkların mal ve nüfus kâtipleri tarafından yürütülmüştür. Ancak yanı sıra bölgeden de istihdamlar yapılmıştır. Bkz. Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, Dok Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Eskişehir 2002.

kazaya dönüştürülmüştür. Gelibolu Muhassıllığının yaptırdığı mal-mülk sayım defteri de büyük bir şans olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır.⁴⁶ Bu defteri, Evreşe Sayım Defteriyle karşılaştırdığımızda; aynı verilerin 1840 temettuat sayımları formatında düzenlendiği görünür.⁴⁷ Dolayısıyla bu sayımın, Tanzimat'ın mali politikalarının vizyonunu temellendirdiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Evreşe Sayım Defteri, II. Mahmud'un mal-mülk sayımının ilk örneği olması nedeniyle şüphesiz önemli bir dokümandır. Ancak sayımın planlanma süreci ve defterin muhtevasını temel aldığımızda en az bunun kadar önemli olan başka hususları da barındırdığı görülür. Bu nedenle bu kısım bu hususların altının çizilmesine ayrılmıştır.

Öncelikle dikkati çekmek istediğimiz husus, sayımın zamanlaması ile modern devletin inşası arasındaki bağlantıdır. Şöyle ki; sayım, zamanlama olarak padişahın mutlak iktidarının tesis edilmeğe başladığı bir süreçte gerçekleştirilmiştir. Bu evre, Osmanlı tarihyazımında modern devletin inşa sürecinin başlangıcı kabul edilir. Nitekim devlet olgusu üzerine yapılan çalışmalarda; nüfus ve mal-mülk sayımlarının toplumu kontrol eden mekanizmaların oluşturulmasında önemine vurgu yapılır. Dolayısıyla sayım kararının bizatihi kendisi modern-merkezi devletin inşa sürecin de önemli bir araçtır. Ama öte yandan bu sayımın hedefine ulaşmamasında devletin bürokratik alt-yapı eksikliklerinin karşımıza çıktığını unutmamak gerekir.

Üzerinde durulması gereken bir başka husus da doğrudan defterin muhtevası ile ilgilidir. Bir sayım ve bir vergi defteri olan Evreşe Sayım Defterinin, erkek nüfusa dair gerçek rakamları ihtiva etmesi, servetin bileşimi, toprak mülkiyet şekilleri, vergi dağılımı gibi konulara dair zengin bir kaynak olduğu açıktır. Ancak defterde üretim ve gelire yönelik bir bilgi yoktur. Buna rağmen yine de Avrupa da Sanayi Devrimin güçlendiği, Avrupa halklarının milliyetçilik, liberalizm taleplerinin hızlandığı bir zaman diliminde bu verilerin; sermaye birikimi ve işgücünün niteliği açısından önemli ipuçları sunduğunu göz önüne almak gerekir.

Bir diğer husus da, sayım tekniği ve amacı açısından bakıldığında II. Mahmud sayımının, geleneksel tahririler ile temettuat sayımları arasında geçiş niteliği göstermesidir. Öte yandan emlak tasarrufunu verginin konusu haline getirmesi önemli olmakla birlikte yeni değildir. Avarız sayımlarında itibari avarız hanelerinin tespi-

⁴⁶ BOA. ML. VRD. TMT. d.5945. yalnız bu defter katalogda 1261/1845 tarihi ile kaydedilmiştir. Ancak incelendiğinde 1840 sayımına ait olduğu anlaşılacaktır

⁴⁷ Ekte hem Evreşe Sayım Defteri hem de Evreşe Muhassıllık defterinden örnek sayfalar verilmiştir.

tinde emlak varlığının göz önüne alındığı bilinmektedir. Ancak bu sayımda emlak tasarrufunun, servet vergisi kapsamında değerlendirilmiş olması önemlidir. Aynı şekilde hedeflenen vergi düzeninde halkın şikâyetlerini önleme ve halk memnuniyetini sağlama gibi ilkelerin göz önüne alınmış olması, Tanzimat'ın imar-ı mülk ve tebaa anlayışının hazırlayıcısı olarak görülebilir. Dolayısıyla bu sayım, Tanzimat'ın II. Mahmud döneminde ilan edilebileceği yönündeki savları, vergilendirme politikaları açısından, doğrulayan bir pratik olmuştur.

Tablo 2: Evreşe Sayım Defteri Bulgular Toplamı/Köyler

Köy	Hane	Nüfus	Emlak	Hayvan	Vergi	Masraf	E-H (1)	V-M (2)	Temet- tü	Sermaye	S-T (3)	E-H-T (4)	E-H-T-S (5)	Toplam
Kadıköy	59	108	374564	91775	10711	201,5	466340	10912,5						466340
Kilisel	39	77	142390	75705	6248	698	218095	6946						218095
Kızılterzili	29	64	96687	66305	6248,5	979	162992	7227,5						162992
Kavak	53	98	167505	64780	3002,5	410	232285	3412,5						232285
Uluman	9	15	36150	15020	1785	104,3	51170	1890						51170
Çokallı	24	44	3810	90405	471,5	374,5	94215	846						94215
Yülüce	29	53	69225	75365	5355,5	927	144590*	6283						144590
İslam Şadlı	33	48	92675	99045	4463	157	191730*	4620						191730
İslam Adilhan	24	45	124975	60905	3570	893	185870	4464						185870
İslam Sofu	8	10	38920	16225	1785,1	58,1	55145	1843,5						55145
Reaya Sazlıdere	41	76	89632,5	38930	7141,5	2877,5		1018,5	29500			158062,5		158062,5

Köy	Hane	Nüfus	Emlak	Hayvan	Vergi	Masraf	E-H (1)	V-M (2)	Temettü	Sermaye	S-T (3)	E-H-T (4)	E-H-T-S (5)	Toplam
Reaya Kalamış	113	223	956523*	50150	11614	7286		18900	1500	48300			1056475	1056475
Ma'ruza	95	225	277137,5	85900	15173,5	3885		19059	14000	23000	37000		399337,5	399337,5
Karaçalı	49	129	117887	58105	7141	1348		8489	2100		2100	178092		178092
Toplam	605	1215	1631558	888615	84710,1	20198,9	1466112	95911,5	47100	71300	39100	336154,5	1455813	3594399

E-H: Müslüman köylerinde emlak ve hayvan kıymeti toplamı

V-M: Müslüman köylerinde vergi ve masraf toplamı

S-T: Reaya köylerinde sermaye temettuat toplamı

EHT: Reaya köylerinde emlak hayvan temettuat toplamı

EHTS: Reaya köylerinde emlak hayvan temettuat sermaye toplamı

Tablo 3: Evreşe Kazası Genelinde Yapılan Masraflar

Kaza	Masrafın Mik-tarı	Masrafın Niteliği	Her haneye mu-cip
Kadıköy	2444	Ruz-ı kasım tevziatından	1222
	2019	Ruz-ı hıız tevziatından	1009,5
	1210	Kalyoncu bedeliyesinden	705
	1339	Tekfırdağı hınta mubayaasından	669,5
	255	Rayiç şair	127,5
	7267	Ara toplam	3633,5
	536	Gelibolu dakik mubayaasından	268,5
	312	Edirne'nin hınta istibadı	156
	1452,5	Kiracıbaşının şair tevziatı	571,5
	10711	Toplam	5355,5
	201,5	Tahsildariye	
	10912,5	Toplam	
Kiliseli	6947	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	6248	Ba pusula mahkeme hane 1 selase 1	5355,30
	698	Toplam	
	150	Üç defa düğünlere gönderilen hediye baha	
	25	Kır serdarına verilen	
	155	Hamam tamiratına verilen	
	330	Mürur ibara sarf olunan şair saman mas-rafi	
	38	Tahsildariye	
	698	Toplam	
Kızılcader-zili	7227,5	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	6248,5	Ba pusula mahkeme hane 1 selase 1	5355,5
	979	Toplam masraf	
	150	Tahsildariye	
	829	Köy masrafı	
	979	Toplam	
Kavak	1500	Kalyoncu	
	1105	Tekfırdağı mübayası hınta	
	137,5	Rayiç şair	
	260	Edirne anbarından istanbula. hınta	
	3002,5	Toplam	
	20	Kır serdarına verilen	
	53,5	Tahsildariye	
	336,5	Mürur ibara vaki masraf	
	410	Toplam	
	3412	Toplam	
Uluman	1890	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	1785,1	Ba pusula mahkeme hane selase 1	

Kaza	Masrafın Mik-tarı	Masrafın Niteliği	Her haneye mu-cip
	104,30	tahsildariye	
Çokallı	846	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	471,5	Ber vech-i maktu vergiler	
	374,5	Tahsildariye ve diğer	
Yülüce	6283	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	927,10	Ba pusula mahkeme hane selase 1	5355,30
	728,10	Çeşitli masraflar	
	199,10	tahsildariye	
	927,10	Toplam	
İslam Şadlı	4620	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	4463	Ba pusula mahkeme hane selase 1	
	157	Masraf ve tahsildariye	
İ s l â m Adilhan	2414	İsimleri zeylinde gösterilen tekâlif yekûnu	
	2050	Karyede olan iradları tekâliflerine zam olunan	
	4464	Toplam	
	894	Tahsildariye ve diğer	
İslâm Sofu	1843,5	İsimleri zeyline kayd olan yekûn	
	1785,5	Ba pusula mahkeme hane 1 selase 1	
	58	Tahsildariye	
Reaya Sazlı-dere	9018,5	İsimleri zeylinde gösterilen vergiyi senevi	
	7141,5	Ba mahkeme hane 1 selase 0,5	5455,30
	2877,5	Ara fark	
	54	Kır serdarına	
	85	Sekban hizmeti	
	150	-	
	100	Çorbacılara verilen	
	60	Tahsildarına	
	2428	Köy masrafı	
	2877	Toplam	
Kalamiç	18376	İsimleri zeylinde gösterilen vergi yekûnu	
	524	Zam	
	18900	Toplam	
	11614	Ba pusula hane 2 selase 0,5	5355,5
	7286	Fark (masraflardan kaynaklanıyor)	
	2824	Zabitana 8/524 çorbacılara 8/300 kâhyalara verilen 8/200	
	2410	Kiracıya8/350 kır serdarına 8/60 rüsumattan8/1000 çocukları okutan papaza8/1000	

Kaza	Masrafın Mik-tarı	Masrafın Niteliği	Her haneye mu-cip
	362	Papaz Kırbakiye: 100 rüsumata: 110 sek-ban hımeti:152	
	1690	--ücreti:700, mürur ibara:578, iltizamat-tan:412	
	7286	Toplam	
Ma'rzı	19059	İsimleri zeyline yazılan yekûn	
	15173,5	Ba mahkeme hane: 2 sept 2,5	5355,5
	3885,5	Masraf	
	350	-	
	50	Kır serdarına	
	150	Sekban hizmeti	
	200	Çorbacılarca verilen	
	600	Kolculuk	
	2534,5	Köy masrafı ve masraf	
	3884,5	Toplam	
Karaçalı	8489	İsimlerine kaydolunan yekûn	
	7141	Ba pusula hane 1 sept 1	5355,30
	1348	Masraf toplamı	
	90	Kır serdarına	
	100	Sekban hizmeti	
	70	Serçin	
	55	Tahsildariye	
	100	Çorbacıya	
	933	Köy masrafı vb.	
	1348	Toplam	

KAYNAKLAR

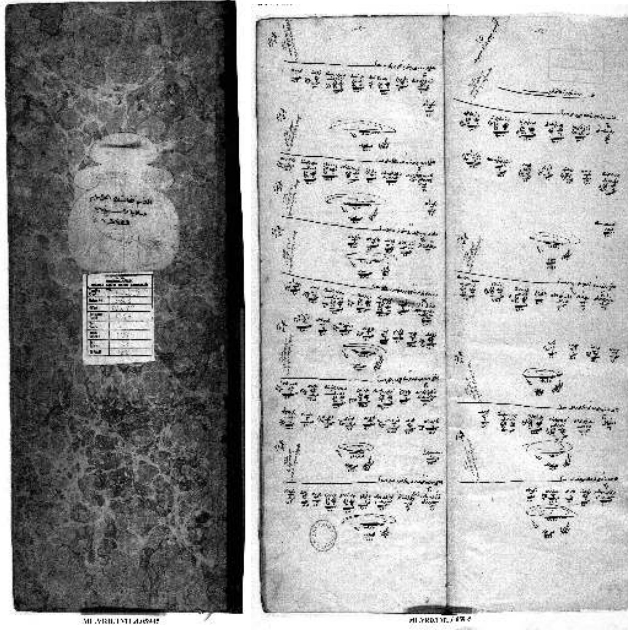
Arşiv Belgeleri

- İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), nr. 10, 12.
 Cevdet Adliye (C.ADLİYE) 40/2437
 Cevdet Maliye (C.ML) , nr. 1485, 361, 452/18284
 Hatt-ı hümayun (HAT), nr. 1251, 1246, 1617
 BOA, ADVN. NHM. 2/16
 BOA. ML. VRD. TMT. d.5945
 BOA. ML VRD. TMT. d.06230.

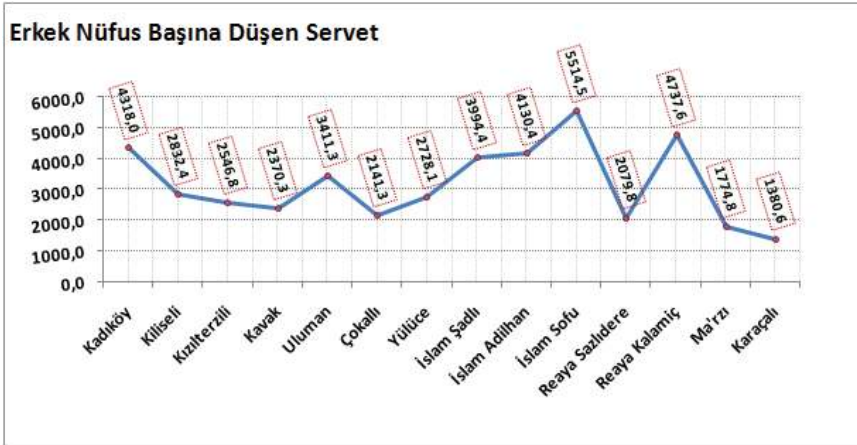
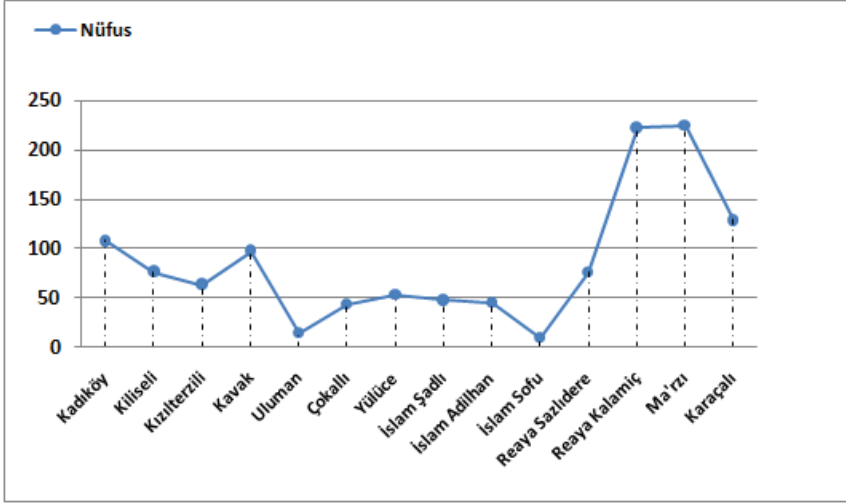
Makaleler ve Kitaplar

- Ahmet Lütfi Efendi, *Vaka'nüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, C.8, İstanbul, YKY, 1999,
 Aksan, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, Gül Çağalı
 Güven(Çev.), İş Bankası Yay., İstanbul, 2010.
 Aydın, Mahir, "Sultan Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri" *Sultan II.
 Mahmud ve Reformları Semineri, Bildiriler, 28-30 Haziran 1989*, İstanbul 1990.
 Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, 18.yüzyıldan Tanzimat'ta
 Mali Tarih*, İstanbul, 1986
 Efe, Ayla, *Muhassıllık Teşkilatı*, Yayınlanmamış Dok. Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal
 Bil. Ens. Eskişehir, 2002.
 Emecen, Feridun, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrirleri" *Tarih ve Sosyoloji
 Seminerleri Bildiriler*, 28-29 Mayıs 1990, İstanbul, 1991, s.143-157
 Güran, Tevfik, "19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri," H. İnalçık ve Ş. Pamuk (der.),
Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, DİE, Ankara, 2000.
 ———, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları*, Ankara,
 1989.
 İnalçık, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler" *Tanzimat, Değişim Sürecinde
 Osmanlı İmparatorluğu*, (ed.) Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara 2006.
 ———, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", *Tanzimat, Değişim Sürecinde
 Osmanlı İmparatorluğu*, (ed.) Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara 2006.
 Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara, 1943.

- Kaya, Alp Yücel, Yücel Terzibaşoğlu, “ Tahrirden Kadastroya:1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi, Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak ” , *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9, (2009), s. 9-58.
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1991.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul, 1977.
- Kırlı, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu, Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri, 1840-44*, İş Bankası Yay. İstanbul, 2009.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri” *Bellekten*, 59/225, (1995) s. 395-416.
- Mann, Michael, *Devletler, Savaş ve Kapitalizm, Politik Sosyoloji İncelemeleri*, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 2013.
- Öz, Mehmet, “Tahriri Defterlerindeki Sayısal Veriler” *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, H. İnalçık, Ş. Pamuk(Der) DİE. Yay, Ankara, 2011.
- Özbek, Nadir, “ Osmanlı İmparatorluğunda Gelir Vergisi: 1903-1907 Tarihli Vergi-i Şahsi Uygulaması” *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.10, (2010), s. 43-80.
- , “Anadolu Islahatı Ermeni Sorunu ve Vergi Tahsildarlığı 1895-1908 ” *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9, (2009) , s.59-85.
- Özel, Oktay, “Avarız ve Cizye Defterleri” *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, H. İnalçık, Ş. Pamuk(Der) DİE. Yay, Ankara, 2011, s. 33-51.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası yay. İstanbul, 2007.
- Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, Ankara, 1999.
- Sudi, Süleyman, *Defter-i Muktesid, Dersaadet, 1889-1890*, (yay.haz). Mehmet Ali Ünal, Isparta,1996, s. 57-61.
- Şener, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul, 1990.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, “28 Aralık 1860 Tarihli Tahrir-i Nüfus ve Emlâke Dair Talimatnamenin Osmanlı Modernite Projesi Açısından Okunması Üzerine” *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul, 2010.
- Tuncer, Selahattin, “Servet Vergileri” *Maliye Enstitüsü Konferansları*, Yedinci Seri, İstanbul Üni. Yay. İstanbul, 1963, s. 157-178.
- , “İktisadi Servet Mefhumu” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.22, (1962), s. 91-108.

Ek-1 Evreçe Sayım Defterlerinin Kapak ve İlk Sayfaları.

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Evaluation of KUR ¹⁰ <i>Hulana-</i> / KUR ¹⁰ SİĞ ‘Wool River Land’ According to the Hittite Texts	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: A New Persian Source on the History of Timurids: <i>Müntahabü't-Tevarîh</i> of Zahîr-i Mar'âşî	371
KUL, EYÛP: Improvement of Mines in Kratov, Kyustendil, Skopje, Trepça and Jejene According to a Report Dated 1703	395
TÛRKMEN, İLHAN: Socia-Economic Structure of Belgrade in 1740s According to Ottoman Empire Sources.....	411
DEMİRÜREK, MEHMET: The Dragomans of the Britain and the Dragoman Reform of 1758	439
EFE, AYLÂ: Mahmut II's Census in Property: The Case of Evreşe	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Understanding Ottoman Heritage in Bosnia and Herzegovina: Conversions to Islam in the Records of the Sarajevo Sharia Court, 1800-1851	507
SÛME, MEHMET: A Sample of Ottoman Tax Implementations: The Octroi Tax	601
GÖLEN, ZAFER: The Efforts of Ottoman Government Regarding the Protection of Bosnia-Herzegovina Forests During Reforms	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: Disaster Management of the Ottoman Empire and the Criticisms Directed Toward the Govenor Sadık Mehmed Paşa in the Earthquake of Chios in 1881.....	573
KORKMAZ, TELLÎ: G. V. Chicherin in Turkish-Russian Relations and the Armenian Issue	619
Translations:	
HASANOV, ZAUR (Transl.: Bağdagül Musa): Identical Traditions, Cults and the Psychology of the Scythians and Turko-Mongol Peoples	639
Turkish Abstracts.....	663
Abstracts.....	671
Belleten Journal Editorial and Application Requirements (in Turkish)	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English)	682

BELLETTEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume : LXXX

No. 288

August 2016

ANKARA – 2016